
XXV. sjezd KSSS

a úkoly sovětské pedagogické vědy

V současné etapě komunistické výstavby značně vzrůstá význam pedagogických věd, jejichž posláním je rozpracovávat vědecké základy výchovy a vzdělání dorůstajících pokolení, vývoje lidového vzdělání v naší zemi a všestranně studovat a zobecňovat zkušenosti nejlepších pedagogů na školách a objevovat neefektivnější formy a metody výchovné práce. Vysoké nároky na pedagogickou vědu klade přechod k všeobecnému střednímu vzdělání mládeže, potřeba dále zdokonalovat obsah vzdělání i metody výuky s přihlédnutím k současné úrovni vědy, techniky a kultury a zlepšovat popularizaci poznatků dosažených v pedagogických vědách.

V centralnom komitete KPSS. Sovetskaja pedagogika, 1969, č. 4, s. 3.

XXV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu byl nejdůležitější politickou událostí současné doby a právem se stal středem pozornosti nejen sovětských lidí a bratrských marxisticko-leninských stran, ale i pracujících celého světa. Zahájil novou etapu budování komunismu v Sovětském svazu, určil další směr vnitřní i zahraniční politiky KSSS na základě výsledků velké organizátorské i politické práce posledních let a vědecké analýzy hlavních tendencí současného vývoje.

Za uplynulých pět let pokročil Sovětský svaz v hospodářském soutěžení s nejvyspělejšími kapitalistickými zeměmi. Průmyslová výroba SSSR se v tomto období zvyšovala v průměru o 7,4 procenta ročně, zatímco ve Spojených státech amerických a v zemích »společného trhu« jen o 1,2 procenta.

Na pozoruhodných výsledcích sovětského lidu se podílí nemalou měrou také pětimilionová armáda školských pracovníků. V Sovětském svazu je školství jedním z nejvýznamnějších nástrojů budování vyspělé socialistické společnosti. Rozvoj sovětského školství je výsledkem cílevědomého úsilí celé společnosti, jež se opírá o prognózy vědců, kteří již ve dvacátých letech velmi reálně ocenili vztah mezi vzděláním a hospodářským vzestupem. Zde můžeme uvést výsledky vědecké práce S. G. Strumilina,

který již v roce 1924 prokázal na základě metodologie marxismu-leninismu, že rozvoj vzdělání je jak sociálně nezbytný, tak z ekonomického hlediska výhodný. Realizací těchto závěrů předstihli sovětské pedagogové odborníky z vyspělých kapitalistických států o desítky let.

K otázkám školství a pedagogické vědy vystoupil na XXV. sjezdu KSSS ministr lidového vzdělání SSSR soudruh M. A. Prokofjev, který vyzvedl program dalšího rozvoje země na cestě ke komunismu jako mohutný zdroj inspirace pro práci sovětských pedagogů. Oznámil delegátům sjezdu, že školští pracovníci, opírajíce se o soustavnou pomoc stranických organizací, v podstatě splnili úkol XXIV. sjezdu strany o přechodu k všeobecnému střednímu vzdělání dorůstajícího pokolení. Přes 96 procent mladých lidí, kteří ukončili osmiletou školu v roce 1975, navštěvuje v současné době různé typy středních škol.

Byla přijata závazná usnesení — o dokončení přechodu na úplné všeobecné střední vzdělání, o vesnické škole aj. Nejvyšší sovět SSSR schválil »Základy zákonodárství Sovětského svazu a svazových republik o lidovém vzdělání«.

»Realizace všeobecného středního vzdělání dorůstajícího pokolení,« pravil s. Prokofjev, »v praxi ukázala nevědeckost tvrzení o množství údajně dědičných omezení v rozvoji intelektu člověka — tvrzení, jímž operuje buržoazní společnost při prosazování třídní politiky ve vzdělání ku prospěchu vládnoucí elity. Sovětská věda proti tomuto pavědeckému přesvědčení postavila jediné správnou marxistickou tezi o neomezených možnostech rozvoje člověka v příznivých sociálních podmínkách. A právě tato teze se realizuje v naší zemi.«

V letech 9. pětiletky stál v popředí úsilí učitelů i pracovníků pedagogického výzkumu obsah vzdělání. V oblasti přírodovědných předmětů odkrývá sovětská škola mládeži neomezenost lidského poznání přírodních zákonů a ukazuje racionální způsoby, jak využít současných výsledků vědy a techniky ve výrobě. Do poznání podstaty a zákonitostí světa společenských vztahů uvádí žáky studium zákonů společenského rozvoje na základě poznání dějin lidské společnosti a dějin vlasti i učiva nového předmětu »základy sovětského státu a práva«. Žáci a studenti se seznamují s nejdůležitějšími usneseními strany a vlády a s leninským teoretickým dědictvím na dílech přiměřených jejich věku. Významné místo ve výchovné práci zaujímá ve vyšších třídách studium života a díla V. I. Lenina, které je základem ideově politické výchovy.

Tak byl prakticky splněn jeden z nejvýznamnějších úkolů v historii sovětské školy, daný usnesením ÚV KSSS a rady ministrů SSSR z 10. 1. 1966 »O způsobech dalšího zlepšení práce střední všeobecně vzdělávací školy«.

Sovětské pedagogové si současně uvědomují, že vzdělávací soustava a v první řadě střední škola vyžaduje nepřetržité zdokonalování, jak to také zdůraznil ve svém vystoupení generální tajemník soudruh L. I. Brežněv. Usnesení XXV. sjezdu staví před sovětskou školu i pedagogiku náročné úkoly.

Pro oblast pedagogického výzkumu jsou stále aktuální úkoly vyplývající z usnesení ÚV KSSS z 21. 2. 1969 »O základních směrech činnosti Akademie pedagogických věd SSSR«. Je to především:

— rozpracování základních problémů teorie pedagogiky a metodologie pedagogických věd na základě marxismu-leninismu;

- zkoumání a zobecňování praxe komunistické výchovy dětí a mládeže, výchovného působení dětských kolektivů, rodiny a společnosti;
- další zdokonalování obsahu, forem, metod a prostředků výuky s přihlédnutím k sociálnímu a vědeckotechnickému pokroku, který vyžaduje zajištění přechodu ke všeobecnému střednímu vzdělání;
- vypracování vědecky zdůvodněných doporučení k rozvoji všeobecného polytechnického vzdělání a pracovního vyučování, k přípravě žáků pro život, společensky užitečnou práci a uvědomělou volbu povolání;
- rozšíření výzkumů v obecné, pedagogické a sociální psychologii a prohloubení studia určujících podmínek a základních zákonitostí formování osobnosti, individuálních a věkových zvláštností dětí a mládeže i jejich vloh a zájmů; na tomto základě vypracovat pedagogicko-psychologická doporučení ke zdokonalování výchovně vzdělávacího procesu na školách, jež by přispěla k rozvoji poznávacích schopností a k aktivizaci myšlenkové činnosti žáků;
- rozvoj výzkumů v oblasti vývojové fyziologie, studium vyšší nervové činnosti dětí a mladistvých a problémů tělesné výchovy a školní hygieny; vypracování vědecky ověřených režimů výchovně vzdělávacího procesu, zahrnujících učební i tělesnou činnost včetně výchovy k volnému času;
- kritika buržoazních pedagogických a psychologických teorií a boj proti falšování idejí marxismu-leninismu v oblasti výuky a výchovy.

Na základě dlouhodobé praxe považují sovětští soudruzi za nejvhodnější vytyčení požadavků na období pěti let. V současnosti existuje takový plán pro období 1976—1980, vypracovaný na základě více než 280 návrhů ministerstev školství svazových republik, ústavů celosvazového ministerstva lidového vzdělání a jiných organizací.

Požadavky na vědecký výzkum v oblasti pedagogiky, obsažené ve výše uvedeném plánu, se opírají o usnesení ÚV KSSS z 21. 2. 1969 »O základních směrech činnosti Akademie pedagogických věd SSSR« a o usnesení ÚV KSSS a rady ministrů SSSR z 20. 6. 1972 »O ukončení přechodu k povinnému středoškolskému vzdělání mládeže a o dalším rozvoji všeobecně vzdělávací školy«.

Charakteristické pro tento plán je organické spojení teoretických aspektů výzkumu s jeho praktickými závěry, které jsou důležité pro praxi. Kritériem zařazení tématu je jasně zformulovaná a vědecky zdůvodněná teoretická koncepce a konkrétní určení výsledků (učebnice, metodické příručky, osnovy, filmy, diapozitivy, obrazy, mapy aj.).

Závažným tématem dlouhodobého plánu výzkumu na léta 1976—1980 je rozpracování teorie obsahu vzdělání v podmínkách organického spojení vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialistického společenského zřízení. I když se zdůrazňuje úsilí o stabilizaci práce školy podle nově zavedených učebních plánů a osnov, bere dlouhodobý plán v úvahu nutnost úpravy vyvolané prudkým rozvojem vědy, změnou proporcí v zaměstnanosti obyvatelstva a vzrůstajícím významem všeobecného vzdělání pro různá odvětví pracovní činnosti.

Teorie obsahu vzdělání by měla umožnit stanovení optimálního rozsahu poznatků, které umožní absolventovi plnit sociální funkci v současné společnosti.

Dosavadní zkušenosti získané při přechodu všeobecně vzdělávací školy k novým učebním plánům a osnovám ukazují, že je vhodné zachovat systém vyučovacích předmětů i v budoucnu, přičemž se ovšem zajistí plynulé rozvíjení mezipředmětových vztahů. Rychlý rozvoj vědy vyžaduje permanentní obnovování obsahu všeobecného středoškolského vzdělání, nahrazovat třeba zastaralou část učiva novou, která by měla větší všeobecně vzdělávací hodnotu. Zařazování nových poznatků získaných v oblasti vědy je provázáno současným zdokonalováním předmětové struktury.

Zkušenosti pedagogové se vyslovují pro zachování cyklů vyučovacích předmětů vnitřně strukturovaných na jednotlivé předměty. Prozatím neexistují objektivní kritéria výběru obsahu předmětů pro každou třídu a připravenost žáků a studentů na výuku, a proto je třeba tímto směrem zaměřit pedagogický výzkum.

Velkým problémem je dosud obnovování obsahu vzdělání, aniž by se osnovy a učebnice staly příliš rozsáhlými. Řešením je integrace vzdělání, která se orientuje na seskupování jednotlivých poznatků a zákonitostí okolo základních tezí, jež formují myšlení a vědecký světový názor studentů. Tento postup vychází ze skutečnosti, že nejpodstatnější část základních objevů navazuje na předcházející teorie a zákonitosti, s nimiž se integrují.

Další nadějnou cestou je rozvíjení mezipředmětových vztahů a jejich promítání do učebních plánů, osnov a učebnic.

Závažným problémem je zdokonalování metod pedagogické práce, zvláště pak maximální využívání těch z nich, které především ovlivňují myšlenkovou činnost žáků. V současné době existuje určitý rozpor mezi nově zavedeným obsahem a tradičně užívanými metodami, který je třeba urychleně řešit. Zvláštní pozornost zasluhuje experimentální prověření různých forem a metod organizace skupinové činnosti žáků ve vyučovacím procesu.

Zdokonalování metod vyučování se zřejmě bude ubírat cestou jejich individualizace a aktivizace. Skupinové formy vyučování umožňují toto řešení a navíc zapojují budoucího účastníka společenské činnosti včetně výrobní do kolektivní práce, učí jej podřizovat se druhým i vést je.

Velmi nadějně jsou perspektivy využití problémového vyučování, které podle dosavadních výsledků zvyšuje produktivitu poznávacích procesů a rozvíjí tvořivé schopnosti žáků. Prokazatelně zintenzivňuje rozvíjení zájmů a má tak mimo jiné kladný vliv na sebevzdělávání. Před pedagogickou vědou stojí nyní naléhavý úkol provést systemizaci nahromaděného experimentálního materiálu a zpracovat jej do metodických příruček.

Vysoké úrovně dosáhlo teoretické bádání v oblasti programovaného vyučování, ale jeho metodické rozpracování a zavádění do široké praxe se nemůže již prokázat podobnými výsledky. Proto je třeba urychleně propracovat otázky osvětlující místo a úlohu programovaného vyučování v práci školy, úlohu učitele v tomto procesu aj.

Sovětská pedagogická teorie i škola věnují stále větší pozornost problematice polytechnického vyučování a pracovní výchovy. Vždyť v podmínkách sovětské školy byla poprvé uvedena v život Marxova idea polytechnizace, a to zásluhou samotného V. I. Lenina, který zásadně odmítal prosazování úzké specializace na úkor polytechnického vzdělávání.

Také v nedávné minulosti vedla orientace školy na úzkou profesiona-

lizaci vyučování k snížení úrovně všeobecného vzdělání a v konečných důsledcích přivodila určitou škodu přípravě kádrů, vzdělání a výchově mladé generace.¹⁾

Současně je ovšem třeba studovat a dále rozvíjet četné zkušenosti z oblasti polytechnického vzdělání a pracovní výchovy, jichž dosáhla sovětská škola a pedagogika za desítky let své činnosti. Polytechnizaci nechápou sovětské pedagogové úzce jako především předávání poznatků o surovinách a nástrojích i strojích a vytváření příslušných návyků a dovedností v zacházení s nimi. Stále více zdůrazňují úlohu lidského činitele ve výrobě, rozdělování a spotřebě. V této souvislosti vyslovila již N. K. Krupská myšlenku, že polytechnická škola musí být současně školou kolektivismu.

Je zásluhou sovětské pedagogické vědy, že princip polytechnizace proniká ve stále větší míře do koncepce jednotlivých vyučovacích předmětů a také do různorodých mimotřídních činností. Ve spojení s pracovní výchovou včetně společensky prospěšné práce dává pak optimální předpoklady nejen pro uvědomělou volbu povolání, ale také — což není méně důležité — pro účelné a zajímavé využití volného času.

V rámci zlepšování pracovní výchovy a profesionální orientace žáků se rozvíjejí žákovské zemědělské brigády a budují meziškolní výrobní kombináty. Ministr lidového vzdělání SSSR soudruh M. A. Prokofjev oznámil na XXV. sjezdu, že po příkladu Moskvy se v zemi vybudovalo již více než 250 těchto kombinátů (mežškolnyje proizvodstvennyje kombinaty). Základním úkolem těchto kombinátů je seznamovat žáky a studenty s různými druhy povolání a s obsahem práce dělníků na závodech, přispívat k profesionální orientaci a k vštěpování základních pracovních návyků ve vybraném povolání. Řízením kombinátu jsou pověřeny orgány lidového vzdělání.

Vedoucím pracovníkům závodů a organizací je povoleno budovat v kombinátech učební cechy, kabinety a laboratoře, které zůstávají v organizační struktuře mateřského závodu. Současně se jim umožňuje zajišťovat tato zařízení kádrově kvalifikovanými dělníky a inženýrsko-technickými silami. Tak se v praxi naplňuje Marxova myšlenka o spojení vyučování a tělesné výchovy s výrobní prací, které představuje »jediný prostředek k produkci všestranně vyvinutých lidí«.²⁾

Komplexní pojetí výchovně vzdělávacího procesu, který zahrnuje vyučování, kolektivní, pracovní a zájmovou výchovu, umožňuje dosažení kvalitativních změn v postavení žáka.

Zaměření sovětské pedagogiky a školské politiky, pokud jde o postavení žáka ve výchovně vzdělávacím procesu, jednoznačně formuloval po XXIV. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu sám ministr lidového vzdělání s. Prokofjev:

»Organizace žákovské samosprávy je důležitým principem výchovné práce, je to první škola občanské výchovy, škola společenské činnosti, která učí žáky plnit jejich povinnosti, jejich závazky vůči kolektivu a spojovat osobní zájmy se společenskými. Touto školou jsou povinni projít všichni. Není méně důležitá než učení se kterémukoliv předmětu...«³⁾

¹⁾ Trapeznikov, S.: *Leninskije principy socialističeskoj sistemy narodnogo obrazovanija*. Kommunist, 1976, č. 2, s. 72.

²⁾ Marx, K.: *Kapitál I*. Praha, SNPL 1953, s. 514.

³⁾ Prokofjev, M. A.: *Sovetskaja škola na sovremennom etape*. Moskva 1971, s. 20.

Toto zaměření sovětské pedagogiky se zcela jednoznačně promítá např. v »Základech zákonodárství«, které byly schváleny v roce 1973.

Podle uvedeného zákona mají žáci právo zúčastňovat se prostřednictvím svých společenských organizací projednávání otázek souvisejících se zdokonalováním výchovně vzdělávacího procesu, ideověvýchovné práce i s problematikou prospěchu a kázně v práci a v učení, která má bezprostřední vztah k životnímu stylu. Sovětská škola dává svým žákům také možnost užívat bezplatně laboratoří, kabinetů, poslucháren, čítáren a knihoven i dalších učebních i pomocných zařízení včetně sportovních základen a veškerého sportovního inventáře.

»Základy zákonodárství« obsahují ovšem na druhé straně výčet jasně formulovaných základních povinností žáků, mezi něž patří zvýšení ideové a kulturní úrovně, účast na společensky prospěšné práci, podíl na vlastních službách žáků (v jídelně, při úklidu školy apod.) i dodržování pravidel socialistického soužití a disciplíny. Zvláště významná a pro sovětskou školu charakteristická je povinnost každého žáka účastnit se aktivně života školního kolektivu, která vyplývá ze základního principu marxistické pedagogiky, vyjádřeného výstižně Makarenkovým výrokem, že »komunistickou vůlí, komunistickou statečností a komunistickou cílevědomostí nemůžeme vychovat bez zvláštních cvičení v kolektivu.«⁴⁾

Není sporu o tom, že principy marxisticko-leninské pedagogiky budou realizovány po XXV. sjezdu KSSS s ještě větším úsilím v celém sovětském školském systému. A nejen v rámci Sovětského svazu, protože tyto principy jsou obecně platné pro každou socialistickou školu. Proto jsme přivítali i v oblasti školství a pedagogické vědy slova generálního tajemníka Komunistické strany Československa soudruha Gustáva Husáka, který zdůraznil ve svém vystoupení na XXV. sjezdu KSSS význam těsné spolupráce se Sovětským svazem a sovětských zkušeností pro budování vyspělé socialistické společnosti v naší vlasti.

Pravil mimo jiné, že rozhodujícím předpokladem socialistického rozvoje Československa, jeho svobody, nezávislosti a mírové perspektivy je přátelství, spojenectví a všestranná spolupráce se Sovětským svazem a dalšími zeměmi socialistického společenství.

»Učiníme vše pro to,« pravil také soudruh Gustáv Husák, »aby se dále prohlubovala všestranná spolupráce, spojenectví a přátelství mezi našimi zeměmi a národy, aby se dále upevňoval bojový svazek československých a sovětských komunistů.

Českoslovenští komunisté a pracující naší země spatřují v bohatých zkušenostech KSSS i v jednání XXV. sjezdu nevyčerpatelný zdroj poučení a inspirace pro tvořivou aplikaci idejí marxismu-leninismu, pro revoluční praxi socialistické výstavby u nás.«

RUDOLF OPATA

⁴⁾ Makarenko, A. S.: *Spisy* 5. Praha, SPN 1963, s. 290.